

Gure literaturak gutxitan zapaltzen du futbol zelaia

Mari Mar BOILLOS eta Jon KORTAZAR (ARG.)
UPV/EHU (Euskal Herriko Unibertsitatea). Bilbo: 2020, 220 or.
ISBN: 978-84-1319-281-9

IBARGUTXI, Felix
Kazetaria

‘Euskal Literatura Saila’ hogeita batgarren alera iritsi da *Eguno euskal literatura eta futbola* liburu honi esker. Badira urteak bilduma honek gizarteko hainbat arlorekin jarri duela harremanetan literatura, eta oraingoan gure arteko kirol nagusi eta herrikoiena aukeratu du aztergaitzat. Eta edukiaren oinarritzko deskripzioa eginda, esan dezadan hamabi idazlanen sorta baten aurrean gaudela; bederatzi artikulua eta hiru narrazio labur.

Ezer baino lehenago: liburuko izenburua eta barruko edukia ez datoz guttiz bat. Bertako hamabi idazlanetatik, parte handi batek egiten du salto ‘euskal literatura’ horretatik harago. Horietan zehar sarri hitz egiten da gaztelaniazko literaturaz eta gaztelaniazko zineaz. Hori bai, liburuko edukia euskaraz da osorik. Era honetara, emaitzak irabazi egin duelakoan nago; editoreek ‘euskal’ hori hitzez hitz eta modu kategorikoan hartu izan balute, liburuak panorama askoz txikiago eta ez hain interesgarria ekarriko zukeen. Azken batean, oso bakanak dira futbolari buruz diharduten (edo behintzat ukitzen duten) euskarazko literatur lanak.

Bestalde, liburu hau, Euskal Herriko Unibertsitateak onartu duen LAIDA (Literatura eta Identitatea) Ikerketa Taldearen eginkizunen barnean

Euskera. 2020, 65, 2. 669-674. Bilbo
ISSN 0210-1564

egin da. Editoreak Mari Mar Boillos eta Jon Kortazar izan dira, bata EHUko Bilboko Hezkuntza Fakultateko irakaslea, bestea literaturaren aspaldiko ikerlaria, eta bera ere EHUko irakaslea. Biak ala biak dira futbolzaleak. Ba omen dago beste ‘errudun’ bat, ikerketa-bilduma aurrera ateratzen lagundu duena: Yvette Sánchez, futbolzale amorratua eta katedradun gisa ari dena Suitzako Sankt Gallen-eko Unibertsitatean, 2018an mintegia antolatu zuelarik literatura eta kirolaz.

Argitalpenak hiru atal nagusi ditu: Ikerketa (zazpi idazlan), Didaktika (bi lan), eta Sorkuntza (hiru narrazio labur). Bistan da: badago atal bat bereziki irakasle jendeari zuzendua.

Liburuko lehen artikulua Yvette Sánchezena da, ‘Kirol-nitxoak literaturan’ izenburukoa eta Juan Kruz Igerabidek euskaratua. Guztiok geneukan susmoa baieztatu digu: “Gaur, arte, nagusi izan dira literatura genero laburrak (ipuinak, saiakerak, kantzak, kronikak, azken horien artean Eduardo Galeanok egindakoak, besteak beste); ez da ageri maisulan handi bat futbolari buruz; futbolak bere buruarekin aski duela dirudi, eta ez duela behar arte-sublimaziorik”. Basileako futbol-taldearen aspaldi-aspaldiko zalea den ikerlari honen beste ideia gako bat: “Ohikoa da intelektual futbolzaleek beren buruak patologizatzea, sukarraren eta adikzioaren metaforak erabiliz. Galeanok hemen gaixotasuntzat jotzen du zaletasun hori beregan, irtenbiderik gabeko ahuleziatzat”.

Ondoren, Salamancako Unibertsitatean ari den Aiora Sampedro Alegraren ‘Futbola eta literatura euskal eleberrian’. Lan hau liburuaren aztergaiaren muin-muinera doa, eta egileak laster pasatzen digu abisua: “Euskaraz futbolaren inguruan eraikitako eleberri osoak aipatu beharko bagenu, esku bateko hatzez konta genitzake”. Egia esateko, benetan futbol kontuetan sakondu nahi duten euskal nobelagileak hiru omen dira: Martin eta Xabier Etxeberria zarautzar anaiak eta Joan Mari Irigoien altzatarra. Badira beste bi euskal idazle futbolaren munduan sartu-irtena egindakoak, baina modu ez hain zuzenean: Bernardo Atxaga (*Gizona bere bakardadean*) eta Kirmen Uribe (*Elkarrekin esnatzeko ordua*).

Irigoienen *Derbia* eta *Odolean neraman* lanetan, futbola erdigunean dago. Lehenengo horretan, Realeko eta Athleticeko zaleen bizipenetan sakontzen

du Irigoienek, elkarren arteko norgehiagokan oinarrituta. *Odolean neraman*, berriz, berariaz haur eta gaztetxoei begira idatzi zuen Joan Marik; gainera, gazte baten azalean sartuta burutu zuen kontakizuna. Gizon hau, bestalde, idazle atipikoa dugu biografiari dagokionez: gaztetan Real Societateko harrobian jardun zuen eta, klub honek utzita, Gipuzkoako beste zenbait talde-tan ere ibili zen.

Aiora Sampedroren iritzi, Irigoienek *Derbia*, batzuek pentsa dezaketena “baino lan anbiziotsuagoa da”, eta bi alderditan antzematen omen da idazlearen xede hori: batetik, Biblia transtestu gisa erabiltzean; bestetik, liburuak amaieran helburu didaktikoa duelako. Istorioko protagonistak bi bizilagun bikote dira, Txefe eta Klara, Geno eta Telmo; bizilagunak, lehen lagunak, orain etsaituak. Liburuko hitzaurrean aitoren autobiografiko hau egiten du idazleak: “Asko gustatzen zaidak futbola, baina ez haren inguruko mundua: gorroto ditiat futboleko dabilzan dirutzak, idoloen jainkotze ezin ridikulua-goak, irainak eta gerra-oihuak, jarraitzaile sutsuen aho-berokeriak...”.

Atxagaren *Gizona bere bakardadean* nobelari dagokionez, 1993an plazaratu zen eta egilearen aro errealistari eman zion hasiera. Gai nagusia ETA zuen, eta protagonista nagusia Carlos, lehengo militantzia sufrikario moduan bizi duena. Baina paisaia futbola oso presente dago: une horretan, 1982an, Munduko Futbol Txapelketa jokatzeko ari da eta Poloniako selekzioa ostatu hartuta dagoen hotelean bizi da Carlos, hain zuzen ere. Gauzak horrela, Atxagak baliatzen du egoera marxismoaren eta nazionalismoaren inguruko digresioak egiteko.

Kirmen Uriberen *Elkarrekin esnatzeko ordua*-k, aldiz, egiazko pertsonaiak eta gertakariak tartekatzen ditu fikzioarekin. Ondarroako idazlearen ohiko jokabidea, jakina. Istorioko harrietako bat, ez printzipala, Manu Sota Aburto buruzkoa da. Gizon hau, leinu oso ezagun bateko kide, EAJ alderdian sartu zen gazterik eta kirolari loturik bizi izan zen: Athletic Clubeko lehen-dakari izan zen, eta, 1937an erbestera jo behar izan izan zuenean, Eusko Jaurlaritzak bultzatutako Euzkadi futbol-selekzioaren biran Jaurlaritzaren ordezkari izendatua izan zen.

Hurrengo lana oso da bestelakoa: Karlos del Olmoren *Pitxitxi jokoz kanpo*, zeinetan, hasieran, antzerkiaren eta futbolaren arteko harremanak ageri eta

aztertzen diren. Besteak beste, Miguel Herrera Figuroaren ekarpenak aipatzen ditu itzultzaile gisa ez ezik antzerki-idazle moduan nabarmendu den Del Olmok.

Del Olmoren aburuz, “euskarazko antzerkigintzaren aldetik, ezbairik gabe, Mikel Pagadizabalek, Nagore Aranburuk eta Anartz Zuazuak idatzitako *Jokoz kanpo* (2017) dugu antzezlanik aipagarriena”. Lan horrek badu komeria aire bat, baina alderdi garrantz bat agertzen du. Epaiketa modura dago planteatuta antzezlan, eta bi entrenatzaile dira epaitutakoak, izan ere, txapelketa bateko finalean liskarretan hasi, eta, azkenean, bai beren artean eta bai arbitroarekin borrokan bukatu baitute. Hamaika urteko mutikoen taldeetako entrenatzaileak dira, eta antzezlanak badu nolabaiteko helburu didaktiko bat.

Aspaldiko eztabaida da bertsolaritza literatur jardueratzat hartu behar den ala ez. Esan liteke argitalpen honen editoreek, inplizituki, ikusten dutela lotura garbirik bertsolaritzaren eta literaturaren artean. Artikulu hau landu duena bertsolaria da eta baita UPV/EHUko irakasle ere: Jon Martin Etxebeste.

Hara Jon Martinen lehen-lehenengo baieztapena: “Futbolak eta bertsolaritzak bistako gauza asko dituzte komunean, eta hain bistakoak ez direnak ere bai”. Handik aurrera honako hauek irakurri ditugu: “Biak dira ‘homo ludens’-aren sorkuntzak”; “Bi diziplinetan aurkarien arteko orekak sortzen du grazia”; “Futbolak eta bertsolaritzak komunean duten beste zerbait epai-leak dira”.

Zenbait bertsoaldiren analisisa ere egin du irakasle honek. Eta hauxe on-dorioetako bat: “Normalean nahiko modu kritikoan da aipagai futbola, gizonetzkoena denean. Futbola diruarekin lotzen duen bidea da gehien erabiltzen denetariko bat”. Eta beste bat: “Bertsoaldi ohikoenak, eta joko gehien ematen dutenak, bertsolarien taldezaletasunak eragindako talkatik sortuak dira. Halakoetan, Realaren eta Athletic-en artean banatzen dira plaza nagusietan dabilzan bertsolari gehienak”.

Jon Kortazarrek ere egin du artikulurik bilduma honetarako, non Ramiro Pinillaren *Aquella edad inolvidable* (2012) eleberria (Euskadi Saria irabazitakoa) aztertu duen. Souto Menaya deitzen den pertsonaia baten igoera soziala eta haren erorketa kontatzen ditu. Halako batean, dilema benetan

latza datorkio eliteko futbolari izandako pertsona elbarri honi: Madrilgo kazetari batek proposamen ezin ukatuzkoa egiten dio: diruz ongi hornitutako lan ona izango du gol benetan erabakigarri hura eskuz sartu zuela adierazten badu prentsan. Berak ez du, ordea, halakorik egin nahi, ez baitaki gertatutakoa horrela izan zen benetan.

Jakina denez, Athletic-ek filosofia berezia du futbolariak fitxatzeko garaian: soilik Euskal Herriarekin nolabaiteko zerikusia dutenak ekarri ohi ditu taldera. Alderdi hori ere, identitatearena eta herritartasunarena, ukitu zituen Pinillak bere eleberrian, eta kontu horri arreta berezia eskaintzen dio oraingoan Kortazarrek.

Hurrengo lana gaztelaniazko beste eleberri bati buruzkoa dugu. Miren Gabantxo EHU/UPVko irakasleak Luis de Castresana bizkaitarraren *El otro árbol de Guernica* (1967) aukeratu du ikerlana egiteko. Bere garaian izugarrizko oihartzuna izan zuen liburu honek, 1979rako milioi bat ale zeudelarik salduta gaztelerez. Euskarazko (bizkaierazko) bertsioa ere izan zuen, Jaime Kerexetak paratua, eta Pedro Lazaga zuzendariak zinerako egokitu zuen 1969an.

Hona Gabantxoren laburpena: eleberria drama da. Pertsona helduen biolentziarengatik (gerra) umeez sufritu egiten dute (exilioa). Kulpa helduena da, eta umeez ekarriko dute Espainia bere onera. Eleberriko protagonistak, berriz, 1936ko Gerra Zibila piztu eta hurrengo urtean itsasoz Frantziara eramana izan diren ume batzuk dira. Liburuak ez du azaltzen gerra zergatik gertatu zen. Eta Gabantxoren azken epaia, filmari dagokionez: “Beraz, azterketa honen arabera, *El otro árbol de Guernica*, ereduiko identitate berria onartzeko egin zen film frankista, “gizon berriak” egiteko zela esan daiteke. Orduko zinema aretoko hartzaileek benetan zer ulertu zuten ez dago orain jakiterik”.

Azken ikerketa José Antonio Morlesín Melladorena dugu, hau ere UPV/EHUko irakaslea. Eta lanaren izenburua: ‘Futbolaren irudikapena euskal literaturan: futbol iruditeria eta euskal futbol taldeen ikusizko nortasunaren presentzia liburu-azaletan’. Ondorio pare bat: askotan, liburu-azaletan jokalekua ageri da, eta partidaren dinamismoa; eta ugariak dira Athletic, Real Sociedad eta Gerra Zibil garaiko Euzkadi taldea islatzen duten portadak.

Ondoren Didaktika arloko bi lan irakur ditzakegu: Ana Merinoren ‘Futbolaren erabilera pedagogikoa humanitateen esparruan’ eta Mari Mar Boillos-en ‘Futbola hitz bihurtzen denean. Futbol-literaturaren bidez euskara lantzeko tresnak Lehen Hezkuntzan’. Eta, liburuari amaiera emateko, hiru sormen-lan, hiru narrazio labur: Pablo García-Casadoren ‘Abadia’, Manuel Rivas-en ‘Uzeko misterioa’ eta Karmele Jaioren ‘Gure pasioak’.

Beraz, futbol usaineko literaturaren berri dakarkigu liburuak, luze eta zabal. Maila altuko ikerlanak dira denak ere. Tamalez, hitzaurrea erdipur-diko moduan plazaratu da, akats ortografikoak tartean eta idazleen izen-abi-zen batzuk aldatuta. Hala ere, hutsegiteak hitzaurrean baino ez daude; handik aurrera argitalpen benetan txukuna da.

Informazio ugari dakar modu argian azalduta. Hala ere, edukia ez dator guttiz bat izenburuarekin, gaztelaniazko eta mundu zabaleko autoreak ere aintzat hartzen baitira. Bestalde, batek duda egiten du Luis de Castresanaren *El otro árbol de Guernica* “egungotzat” har daitekeen, baina artikulua oso interesgarri baten aurrean gaude eta, bide batez, esan dezadan ez nuela orain 50 urteko fenomeno literario arrakastatsu hura ezagutzen eta, honenbestez, irakaspena izan dudala.